

OSEMDESETLETNICA FRANCA KSAVERA MEŠKA

V naši slovstveni kroniki, ki zaznamuje toliko zgodnjih smrti, je osemdesetletnica dveh pisateljev istega književnega rodu izjemen dogodek. Za F. S. Finžgarjem, čigar osemdesetletnice se je naša javnost spominjala l. 1951, je 28. oktobra letos praznoval enako obletnico Franc Ksaver Meško. Oba slovenska pisatelja sta vstopila v naše slovstvo že v prvi polovici devetdesetih let in oba označuje isti svetovni nazor in isti poklic (duhovnika). Ko se v tem trenutku spominjamo Meškovega dela, se nam z neko nujnostjo vsiljuje primerjava obeh osemdesetletnikov, ki sta v glavnem že zaključila svoje delo in sodita bolj v slovstveno zgodovino, kakor pa v našo razgibano sedanost s perečimi vozli njenih estetskih in moralnih problemov.

Če naj se na kratko pomudimo pri tej primerjavi, bomo predvsem opazili značilno tipološko razliko med obema starinama slovenskega slovstva: medtem ko bi mogli Finžgarja šteti med epično-objektivne pisatelje, je Meško izrazito lirično-subjektivni. Finžgar je umetniški oblikovalec baladnega tipa, Meškova proza pa izvira iz nekake kantilenske razpoloženosti, čeprav ni mogel ne v stilu in ne z besediščem svojih spisov ujeti tistega tankega, melodičnega ritma, ki ga zaznavamo v Cankarjevi prozi, ob kateri se je Meško učil, česar ne moremo trditi o bolj samoraslem Finžgarju. Značilna je tudi, če brez posebnega poudarka upoštevamo to, kar imenujejo nekateri nemški slovstveni teoretiki »Einfluss der Landschaft«, razlika med rodno pokrajino obeh pisateljev: nasproti Finžgarjevemu alpsko-masivnemu pejzažu Gorenjske stoji Meškova slovenjegoriška krajina s svojimi lahno vzvalovanimi hribi, ki se zde sanjavi, lirični; nikjer ni močnih kontrastov, vsa krajina je prav tako kantilensko mehka kakor najboljša Meškova proza. Za psihološko tipiko obeh pisateljev ni to docela brezpomembno, saj prav otroško doživljanje narave in človeškega življenja zapušča usedline, iz katerih zajema pisatelj razen doživetij tudi to, kar bi lahko označili: barva njegovega pripovedovanja. Mimo tega je Finžgar Slovenec iz središčnega dela našega ozemlja, medtem ko je Meško predstavnik njegove periferije, ne samo po rodu, marveč tudi zato, ker je živel na najbolj ogroženih tleh slovenstva, v narodnostno mešanih koroških farah in je zato še bolj občutil nacionalno in družbeno problematiko nekdanjega slovenskega položaja. V obeh vojnah je Meško doživljal usodo preganjanca in pregnanca, in medtem ko se je Finžgar že na pragu starosti umaknil v mesto, se Meško trdovratno oklepa hribovske samote in se zadovoljuje z več ko skromnim življenjem vaškega »dušnega pastirja«.

Medtem ko opažamo pri Finžgarju pripovedniku nekako premočrtno razvojno linijo, neko doslednost ne le v stilnem značaju njegovega dela, marveč tudi v celotnem literarnem programu, kolikor ga je imel bodisi v zavestnem hotenju, bodisi v iskanju svoji osebnosti ustrežajoče snovi in njenih najbolj pravih oblik, je krivulja Meškovega razvoja cikcakasta. Vse njegovo delo je razdrobljeno, kvalitativno močno neenotno, ne kaže jasne in dosledne arhitektonike; mnogi obetajoči nastavki se iz realistične zasnove izprevržejo v ceneno sentimentalnost, v pridigarsko vzdihovanje nad življenjem, v nedognane psihološke skice, ki jim večkrat manjka življenjskega soka. V nemali

meri je posledica idejne in moralne discipline, ki je vezala duhovnika Meška, da je njegova erotika, ki bi lahko bila po prvotni nagnjenosti njegovega umetniškega temperamenta živa in pristna, marsikje zakrnela, nekako skri-venčena; zato tam, kjer bi dejanje terjalo nagonskega človeka in njegovih strasti, dobivamo samo zastrte orise, prisiljeno sublimacijo, odsev izrinjenih gonov, kot bi se zdelo psihoanalitikom. Nekaj anemičnega in nedognanega je tudi v Meškovi liriki, v kateri težko najdeš kako antologijsko pesem, ki bi pričala o močnem navdihu in temu adekvatnem izrazu.

Nemara je bilo napak, da Ksaver Meško ni ostal kot pisatelj v stalnem in ozkem stiku s svojo slovenjegoriško pokrajino, saj kažejo nekatere proze, v katerih opisuje domačo zemljo in njene ljudi, da je umel dati tem spisom izrazit lokalni kolorit, zato uživamo v njih bolj kakor v preneki impresio-nistično izumetničeni noveli brez lokalnega ozadja. Sploh je za Meškovo prozo značilno to, kar je A. Slodnjak omenil že v »Pregledu slovenskega slovstva« in še ostreje formuliral v letošnjem predavanju na slavističnem zborovanju, ko pravi, da je »tipični Panonec Fr. Ks. Meško že v prvih pripo-vednih poizkusih skušal popolnoma posneti izraz in metaforiko kranjskih pripovednikov« in je kljub temu, da ni mogel povsem zatajiti ne vpliva domačega narečja in ne vpliva rodne pokrajine, s tem »izgubljal življenjsko neposrednost in umetniško resničnost«. Za Meškovega vrstnika Finžgarja pa je posebno značilen prav njegov na gorenjsko govorico ubrani jezik in slog, lapidaren, živ, literarna vrednota že sam po sebi.

Po značaju svojega proznega dela je Meško izrazit sopotnik naše Moderne. Njegovi začetki kažejo omahovanje in vpliv starejših šol, z romanom »Kam plovemo« (1897), ki ga je spisal kot bogoslovec, se je celó pridružil natu-ralizmu, in to njegovo mladostno delo je ostalo v močnem stilnem kontrastu s poznejšo impresionistično, subjektivno prozo, kakor jo imamo zlasti v dveh izrazito »meškovskih« knjigah, v zbirkah »Ob tihih večerih« (1904) in »Mir božji« (1906). Prav s tema dvema knjigama, katerih stil in jezik ne moreta zatajiti Cankarjevega vpliva, je Meško najbolj ubral pot z našo Moderno in skušal ustvariti posebno inačico izpovedne, lirično močno pod-plute, subtilne proze, v kateri je nadel življenju, kakor dama svojemu obrazu, bolj ali manj prozorno tančico, skozi katero vidimo bolj obrise, kakor pa izrazite poteze. Ta proza spominja na Jakopičeva platna, na zastrto lepoto njegovih likov, ki so dani bolj kot doživetje forme in barve, kakor pa kot izraz določene umetniške vsebine. Kakor je Župančič ustvaril z »Dumo« sintezo svoje lirike, delo, v katerem so združene vse njegove kvalitete, in kakor je Finžgar dal z romanom »Pod svobodnim soncem« svoj veliki tekst, je Meško skušal napisati svoje osrednje delo z romanom »Na Poljani« (1907). V tem največjem Meškovem tekstu, ki bi moral biti njegov chef d'oeuvre, so realistične prvine obdelane z impresionističnimi prijemi, lirizem se zdru-žuje z domovinsko idejo, s patosom ljubezni do rodne zemlje in z zaniče-vanjem do tujine, ki uničuje naše ljudi; individualne usode dobivajo nekak kolektiven značaj, domačijski duh, izražen tu in tam v idiliki, ki je bila v časteh pri dobršem delu dominsvetovskega literarnega kroga, stoji nasproti mrzlemu dihu tujine. Meško je očitvidno imel s tem romanom mnogo večje namene, kakor jih je dejansko mogel doseči. Kljub mnogim lepim stranem, na katerih občutimo neko posebno, zares meškovo atmosfero, roman »Na Poljani« ni tako uspel, da bi mogel biti vsaj približno taka knjiga, kakor

so slovenskemu človeku nekatera večja Cankarjeva dela (Na klancu, Martin Kačur, Hlapec Jernej i. dr.), v katerih čutimo resnično podobo slovenskega življenja in hkrati vonj naše zemlje. Prav na primeru romana »Na Poljani« vidimo, kako težko je dati podobo domovine brez širokega in doslednega realizma, ki se naslanja na analizo družbenih dejstev. Mešku je bila družbena problematika zmerom oddaljena, mnogo bolj kakor Finžgarju, ki je že zaradi svoje nagnjenosti k objektivnemu in realnemu iskal v svoji prozi odgovor na nekatera vprašanja družbenega značaja.

Mimo doslej omenjenih opisov je objavil Franc Ksaver Meško lepo vrsto drugih, med katerimi je treba posebej omeniti »Slike in povesti« (1898—99), nekatere zgodovinske novele (Drama izza davnih dni, Črna smrt, Kobilice), zbirko »V koroških gorah«, mladinske črtice in povesti »Mladim srcem«, »Naše življenje«, »Listki« itd. Poizkusil se je tudi v dramatiki (Mati, Pri Hrastovih, Na smrt obsojeni).

Na splošno je Meškovo slovstveno delo zelo neenotno. Nanj je mogoče gledati z raznih vidikov in z vsakega se vidi drugačno, nikjer pa ne kaže izredno močne umetniške note, po svojem učinku tako silovite in pretresljive, da bi čutili v delu edinstveno osebnost njegovega avtorja. Nemara je tako ne samo zaradi pomanjkanja resnično močne ustvarjalne nadarjenosti in velike invencioznosti, marveč tudi zaradi tega, ker je Meško živel v poklicu, ki je bolj kakor drugi utesnjeval njegovo, po naravi rahločutno in lepočutno naturo ter mu ni dovolil širokega idejnega razpona in brezobzirnega uveljavljenja njegovih hotenj; v tem že dovolj omejenem obsegu so ga še bolj ovirale tesne razmere, v katerih je živel, oddaljenost od kulturnih središč, slab kontakt s širokim življenjem.

Ob vseh kritičnih pogledih na Meškovo delo pa slovenska kultura priznava v Francu Ksaveru Mešku eno izmed značilnih slovstvenih osebnosti polpreteklega časa, zaslužnega delavca na naših literarnih njivah, vnetega oznanjevalca domovinske ljubezni, ki ob svoji osemdesetletnici zasluži priznanja za delo, s katerim je trajno vstopil v zgodovino naše književnosti.

B. B.